

ԿԱՐԾԻՔ

Ռուզաննա Սլավիկի Ժամկոցյանի՝ «Հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմների և անձնային որոշ բնութագրերի փոխհարաբերությունների դինամիկան՝ անձի հասունացման տարբեր փուլերում» ԺԹ. 00.01 – «Ընդհանուր հոգեբանություն, հոգեբանության տեսություն և պատմություն, անձի հոգեբանություն» մասնագիտությամբ հոգեբանական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության վերաբերյալ

Ռուզաննա Սլավիկի Ժամկոցյանի՝ «Հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմների և անձնային որոշ բնութագրերի փոխհարաբերությունների դինամիկան՝ անձի հասունացման տարբեր փուլերում» ատենախոսությունը նվիրված է հոգեբանական պաշտպանությունների և անձնային կառույցների հետ նրանց փոխհարաբերությունների արդիական թեմային:

Հասարակության ժամանակակից զարգացման հիմնարար միտումը հասարակության համակարգային բարդացումն է, նրա տեղեկատվական գերհագեցվածությունը, որը պահանջում է անձնային այն կառույցների ինտենսիվ զարգացում, որոնք առավելագույնս են ապահովում անձի արդյունավետ ադապտացիան, հոգեբանական պաշտպանությունը, որով պայմանավորում է նրա սուբյեկտիվ հարմարավետությունը՝ մասնագիտական, ընտանեկան, առօրյա գործունեության մեջ:

Վերջին տարիներին գնալով ավելի շատ հեղինակներ են անդրադառնում հոգեբանական պաշտպանության ֆենոմենի ուսումնասիրությանը՝ որպես տարիքային տարբեր փուլերում անձնային բնութագրերի զարգացումը կարգավորելու կարևոր մեխանիզմ: Հոգեբանական պաշտպանությունը կարևոր դեր է խաղում անձի ձևավորման, անձի և նրա առանձնահատկությունների ինքնակատարելագործման գործընթացում: Անձի ձևավորման, ինքնորոշման խնդիրների լուծման, ինքնագիտակցության ձևավորման, կյանքի ուղու ընտրության համար հատկապես կարևոր են պատանեկությունը և երիտասարդությունը:

Պատկերացումների երկիմաստության հիմնական նախադրյալը հենց հետազոտության առարկայի բարդությունն է, նրա պատկանելությունը հոգեկան կյանքի անգիտակցական կողմին: Հոգեբանական պաշտպանությունը ներառված է «անձնավորություն - հոգեբանական պաշտպանություն - պաշտպանական վարքագիծ» եռյակում և պետք է դիտարկվի որպես բազմակողմ երևույթ: Այնուամենայնիվ, այսօր գիտությունը չունի նման բարդ երևույթը ընդգրկող մեկ ընդհանուր հայեցակարգ, թեև շատ ոլորտներում (հոգեվերլուծություն, հումանիստական հոգեբանություն, անձի տեսություն ընդհանրապես, հոգեթերապիա) ուղղակի կամ անուղղակի ուսումնասիրություններ կան:

Միննույն ժամանակ, պարզաբանված չեն այս բարդ երևույթի զարգացման հիմնարար օրինաչափություններն ու մեխանիզմները, հայտնաբերված չէ հոգեբանական պաշտպանության հատուկ գործիքակազմը, չկա պաշտպանական մեխանիզմների կառուցողական դասակարգում, բավականաչափ ուսումնասիրված չէ դրա դինամիկան օնտոգենեզում, կախվածության առանձնահատկությունները՝ գործունեության տեսակից, տիպաբանությունից և շատ ուրիշ գործոններից, բավականաչափ մշակված չեն:

Այսպիսով, ուսումնասիրվող խնդրի արդիականությունը որոշվում է ինչպես գիտական գիտելիքների զարգացման միտումներով, այնպես էլ սոցիալական

պրակտիկայի առկա պահանջներով: Հոգեբանական պաշտպանության ուսումնասիրությունը կարևորագույն տեսական և գործնական խնդիրներից է, որը արդիական հետազոտություն և մշակվածություն է պահանջում:

Ներածության մեջ ներկայացված են ատենախոսության թեմայի արդիականությունը, առաջադրված է վարկածը, առկա են հետազոտության նպատակն ու խնդիրները, նշված է ատենախոսության հետազոտության տեսական և գործնական նշանակությունը:

Առաջին «Հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմների հիմնախնդիրը գիտական գրականության մեջ» գլխում ներկայացված է պաշտպանական մեխանիզմների ուսումնասիրության հիմնական հայեցակարգային մոտեցումների, գործընթացների և գործառույթների վերլուծական ակնարկ: Հեղինակը մեկնաբանում է գիտական գրականության մեջ առկա հոգեբանական պաշտպանության հիմնախնդրի, պաշտպանական մեխանիզմների ուսումնասիրության հիմնական հասկացությունները: Դիտարկվել են նաև հոգեբանական պաշտպանության բաղադրիչները: Տեսական վերլուծության արդյունքում պարզվել է, որ հոգեբանական գրականության մեջ «հոգեբանական պաշտպանություն» հասկացությունը դիտարկվել է որպես գիտակցության և անգիտակցականի միջև կոնֆլիկտի լուծման միջոց, անձի ձևավորված բնավորություն, մարդկային գիտակցության նորմալ մեխանիզմ, արտաքին և ներքին կոնֆլիկտների լուծման անարդյունավետ և վնասակար միջոց, հույզերի արդյունք:

Առաջին տեսական գլխում, որը նշանակալի է ծավալով, քննարկվում են հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմների ձևավորման և դասակարգման մոտեցումները, տարիքային զարգացման տարբեր փուլերում պաշտպանական մեխանիզմների առանձնահատկությունները, ծնող-երեխա հարաբերությունների համատեքստում դրանց ձևավորման և դրսևորման առանձնահատկությունները: Ենթազույններում քննարկվում են նաև հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմների տեսակները, դրանց դասակարգման և տեսակների վերաբերյալ գիտական մոտեցումները, ինչպես նաև դրանց առանձնահատկությունները:

Ինքնագիտակցության և հասուն անձնավորության վերաբերյալ հիմնական մոտեցումները, հասուն անձնավորության առանձնահատկությունների և դրանց օնտոգենետիկ զարգացման հիմնախնդիրները քննարկվում են առաջին գլխի վերջին ենթագլխում: Հատկապես մանրակրկիտ ուսումնասիրված են Վ.Վ. Ստոլինի, Ի.Վ. Չեսնոկովայի, Տ. Շիբուտանիի, Լ. Բոժովիչի տեսական մոտեցումները: Վերլուծելով Կ. Ռոջերսի և Ա. Մալլուի՝ հասուն անձնավորության բնորոշ չափորոշիչների վերբերյալ մոտեցումները, հեղինակը թվարկում է հասուն անձին բնորոշ որոշ չափանիշներ:

Ատենախոսության երկրորդ՝ «Հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմների և անձի բնութագրերի՝ անձնային կառույցների, հատկությունների փորձարարական ուսումնասիրություն» գլխում ներկայացված են հետազոտության կազմակերպումը, մեթոդաբանական հիմքերը, մեթոդներն ու դրանց ընտրության հիմնավորումը: Հեղինակը ներկայացրել է ընտրակազմի ընտրության տրամաբանությունը, ռազմավարությունը, փուլերն ու հիմնավորումը. մանրամասն ներկայացված են փորձարարական հետազոտության համար ընտրված և կիրառված քանակական և որակական վերլուծության, մաթեմատիկական վիճակագրության մեթոդները, ինչպես նաև

թեստավորման շրջանակում օգտագործված մեթոդիկաների էությունն ու անցկացման ընթացակարգերը:

Ատենախոսի կողմից ներկայացված են հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմների և անձնային առանձնահատկությունների, անձնային կառույցների, հատկությունների ուսումնասիրության արդյունքները, իրականացված է հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմների և անձնային կառույցների համահարաբերակցային ցուցանիշների վերլուծություն դեռահասների (14-15 տարեկան) և երիտասարդների (22-25 տարեկան) տարիքային խմբերում: Հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմների և անձնային կառույցների, երկու տարիքային խմբերի բնութագրերի համահարաբերակցության ցուցիչների ուսումնասիրելիս՝ հեղինակը վերլուծել է հոգեբանական պաշտպանական տարբեր մեխանիզմների օգտագործման հաճախականությունը, ուսումնասիրված ցուցանիշների զարգացման մակարդակները: Վերլուծված են նաև հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմների և ուսումնասիրված ցուցանիշների և առանձնահատկությունների համահարաբերակցային կապերը:

Պաշտպանական մեխանիզմների և Ես-ի կառուցվածքների միջև համահարաբերակցային վերլուծության արդյունքում պարզվել է, որ դեռահասության տարիքում Ես-ի կառույցների պաշտպանությունը, հիմնականում, իրականացվում է տարրական պաշտպանական մեխանիզմների կողմից:

Այսպես, դեռահասի ինքնավստահությունը, ինքնաընդունումը, ինքնահարգանքը, ինքնահամակրանքը, ինքնակառավարումը պաշտպանվում են հիմնականում մերժում, արտամղում, ռեգրես, պրոյեկցիա, երբեմն՝ կոմպենսացիա և հակազդեցության կազմավորում պաշտպանական մեխանիզմների կողմից: Ինտելեկտուալիզացիան փոխկապակցված է ինքնակառուցվածքներից միայն էզոցենտրիզմի հետ (սեփական Ես-ին կողմ): Այսպիսով, դեռահասի անձնային կառուցվածքները դեռ բավականաչափ զարգացած չեն, ուստի նա կարողանում է հոգեբանական պաշտպանություն իրականացնել հիմնականում տարրական մեխանիզմների միջոցով: Այնուամենայնիվ, հասուն պաշտպանական մեխանիզմներն արդեն կիրառվում են դեռահասի կողմից, թեև ոչ այնքան հաճախ, որքան տարրական պաշտպանական մեխանիզմները: Ատենախոսը ենթադրում է, որ 22-25 տարեկան երիտասարդները ավելի հաճախ օգտագործում են ավելի հասուն պաշտպանական մեխանիզմներ, ինչպիսիք են ինտելեկտուալիզացիան, կոմպենսացիան: Նվազում է մերժում, ռեգրես, փոխարինում պաշտպանական մեխանիզմների կիրառման հաճախականությունը: 22-25 տարեկանների խմբում ինտելեկտը, կամքը զարգացած են, հույզերն ավելի կառավարելի են: Կոմպենսացիա և հակազդեցության կազմավորում պաշտպանական մեխանիզմների դրսևորումը պայմանավորվում է կամքի ուժի զարգացման մակարդակով: Անձի զարգացմանը զուգընթաց հարմարվողականության խնդիրների լուծման համար առաջ են քաշվում նոր պահանջներ, որոնց լուծման համար անհրաժեշտ է դառնում կիրառել իմացական հիմքի վրա գործող նոր պաշտպանական մեխանիզմներ:

Համեմատական վերլուծության ընթացքում Ռ. Ժամկոցյանը ստացել է տվյալներ, որոնք նրան թույլ են տալիս համարել, որ ինտելեկտուալիզացիա պաշտպանական մեխանիզմը դեռահասների մոտ կապված է ինտելեկտի հետ հարաբերակցային միջին դրական կապով, իսկ երիտասարդների մոտ ինտելեկտի և ինտելեկտուալիզացիայի միջև ամուր կապ կա: Միաժամանակ բացասական միջին ուժգնության կապ է արտահայտվել

ոեզրեսի հետ, ինչը, նրա կարծիքով, ապացուցում է, որ ինտելեկտուալ զարգացման որոշակի մակարդակում ոեզրես պաշտպանական մեխանիզմը չի օգտագործվում և հակառակը, քանի որ երիտասարդները խնդիրների լուծման բավարար միջոցներ ունեն և ճանաչողական մակարդակում խնդիրները լուծելու և ներքին լարվածությունը հաղթահարելու համար կարող են ավելի հասուն պաշտպանական մեխանիզմներ օգտագործել: Երիտասարդների կոմպենսացիայի և ինտելեկտի միջև դրական հարաբերակցությունը, ըստ հեղինակի, նույնպես կապված է երիտասարդների ինտելեկտուալ գործընթացների զարգացման մակարդակի և խնդիրների լուծման կոմպենսատոր տարբերակներ ընտրելու հնարավորության հետ:

Կամքի ուժի և հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմների հարաբերակցության վերլուծության արդյունքները, ըստ հեղինակի, վկայում են տարիքային խմբերում կամքի ուժի և հասուն պաշտպանական մեխանիզմների սերտ կապի մասին:

Հեղինակը երկու խմբերի հուզականության և պաշտպանական մեխանիզմների հարաբերակցության միջև բազմաթիվ էական տարբերություններ է նշում:

Հետազոտության արդյունքների համաձայն՝ հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմների և խառնվածքի փոխհարաբերությունները սովորաբար արտահայտված են դեռահասների մոտ, իսկ երիտասարդների մոտ միջին ուժգնության կապեր են արտահայտված:

Երկու տարիքային խմբերում ուսումնասիրվել են նաև անձնային և իրադրային տազնապայնության և պաշտպանական մեխանիզմների միջև փոխհարաբերությունները: Անձնային տազնապայնության և պաշտպանական մեխանիզմների համահարաբերակցություն խմբերից ոչ մեկում չի գրանցվել: Իսկ իրադրային տազնապայնության հավաստի տարբերություններ երկու տարիքային խմբերում էլ արձանագրվել են: Տարրական պաշտպանական մեխանիզմների և իրադրային տազնապայնության միջև կապեր հայտնաբերվել են բացառապես դեռահասների մոտ, և հիմնականում երիտասարդների մոտ՝ ավելի հասուն պաշտպանական մեխանիզմների հետ: Ստացված տվյալները թույլ են տալիս հեղինակին եզրակացնել, որ իրադրային տազնապայնությունը հաղթահարելու համար դեռահասները, հիմնականում, տարրական պաշտպանական մեխանիզմներ են օգտագործում, մինչդեռ երիտասարդները՝ ավելի հասուն:

Բացահայտվել է նաև կոնֆլիկտային վարքի նախատրամադրվածության ոճերի և հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմների, ինքնագնահատականի և պաշտպանական մեխանիզմների, ինքնագիտակցության բաղադրիչների և հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմների միջև համահարաբերակցությունը: Անընդհատ ընդգծվում է տարիքային խմբերի միջև տարբերությունները: Հեղինակը եզրակացնում է, որ բաղադրիչների պաշտպանության գործում ներգրավված են տարբեր մեխանիզմներ: Ուսումնասիրվել են նաև երկու տարիքային խմբերում հարմարվողական և պաշտպանական մեխանիզմների փոխհարաբերությունները:

Եզրակացությունները, որ «Համապատասխանաբար, դեռահասության շրջանում տարրական պաշտպանական մեխանիզմներն ավելի շատ ներգրավված են անձի կառույցների և գծերի պաշտպանության գործում: Իսկ հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմների և երիտասարդների անձնային որակների ու կառույցների

ուսումնասիրության արդյունքները ցույց են տալիս, որ նրանց պաշտպանությանն ավելի հասուն պաշտպանական մեխանիզմներ են մասնակցում», էական գիտական արժեք և նորություն չեն ներկայացնում:

Առկա դիտողություններն ու առաջարկությունները հետևյալն են.

1. Վերնագրում նշված ուսումնասիրված անձնային հատկանիշները, համապատասխանաբար նպատակի, վարկածի, խնդիրների մեջ արտացոլված չեն եղել էմպիրիկ մասում, ինչը որոշակիորեն նվազեցնում է ատենախոսական աշխատանքի նշանակալիությունը: Ակնհայտ է, որ ատենախոսը շփոթում է «անձնային բնութագրեր», «անձնային հատկանիշների», «անձնային հատկություններ» (էջ 7) և «անձնային կառուցվածք» հասկացությունները: Ակնհայտ է, որ մեթոդաբանական բազայի հիմնավորումը հնարավորություն կտար պարզաբանել ատենախոսության հետազոտության այս հիմնական հասկացությունները: Որպես մեթոդաբանական հիմք, ուսումնասիրելով Բ.Գ. Անանևի անձի կառուցվածքի հայեցակարգը, ատենախոսը, հասուն անձի վերաբերյալ մոտեցումները շատ մանրամասն բնութագրելով, չի անդրադարձել հիմք հանդիսացող տեսության քննարկմանը, ներկայացնելով միայն սխեմատիկ պատկերով (էջ 72), որը Անանևի մոտեցումը ներկայացնում է կտրված տեսքով, ինչը թույլ չի տալիս նրան հիմնավորել տվյալ մոտեցման նպատակահարմարությունը: Անանևի տեսական դրույթների խոր ուսումնասիրությունն ու վերաիմաստավորումը հնարավորություն կտար ատենախոսին ավելի լավ հասկանալ անձի կառուցվածքը, որը, ըստ Անանևի, ներառում է մեծ թվով ցուցանիշներ:

2. Վերնագրում և հետազոտության առարկայի մեջ նշված կարևոր մասը հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմների և անձնային որոշ բնութագրերի փոխհարաբերությունների դինամիկան է հասունության տարբեր փուլերում, ինչը նշված է, օրինակ, պաշտպանության ներկայացվող դրույթներում (Հոգեբանական պաշտպանությունը նպաստում է անձնային առանձին հատկությունների և կառույցների կայուն դրսևորմանը (էջ 8), բայց արտահայտված չէ հետազոտության նպատակում: Դինամիկան անհնար է բացահայտել համեմատելով տարբեր մարդկանց նույնիսկ տարբեր տարիքային խմբերում:

3. «Հոգեբանական պաշտպանության» ֆենոմենն ուսումնասիրելիս հետազոտության տեսական և մեթոդական հիմքում Ջ.Ֆրոյդի հոգեվերլուծական տեսության հայեցակարգային դրույթները (էջ 6) համակցված են Ա. Մալոուի և Կ. Ռոջերսի հումանիստական մոտեցման դրույթների հետ, ովքեր հիմնովին և սկզբունքորեն չեն ճանաչում հոգեբանական պաշտպանության կենսունակությունը: Սա էապես հակասական էլլեկտիկիզմ է և բացթողում:

4. Եզրակացությունները (էջ 169) վերաբերում են աշխատանքի միայն էմպիրիկ մասին, այդ պատճառով էլ ամբողջական չեն, հատվածական բնույթ են կրում:

5. Գործնական առաջարկությունները (էջ 170) կրում են ընդհանրացված-վերացական բնույթ՝ առանց տարիքային տարբերակման, որոնց տարբերության վրա հիմնականում ուղղված է եղել ատենախոսական հետազոտությունը: Առաջարկություններ անելիս խորհուրդ է տրվում նշել ատենախոսի կողմից նշված տարիքային խմբերի առանձնահատկությունները:

6. Գիտական գրականության մատենագրական ցանկում, որտեղ նշված է 131 աղբյուր, վերջին տասնամյակում հրատարակվել է ընդամենը 1 աղբյուր: Ցանկալի է, բացի դասական աղբյուրներից, օգտվել նորագույն գրականությունից:

Հաջող պաշտպանության դեպքում կարելի է վստահություն հայտնել, որ պաշտպանության ընթացքում բազմաթիվ դրույթների հիմնավորումն ու ուղղումը և լրացուցիչ մեկնաբանությունները կընդգծեն ուսումնասիրության գիտական և գործնական արժեքը:

Եզրակացություն. Ռուզաննա Սլավիկի Ժամկոցյանի՝ «Հոգեբանական պաշտպանական մեխանիզմների և անձնային որոշ բնութագրերի փոխհարաբերությունների դինամիկան՝ անձի հասունացման տարբեր փուլերում» ԺԹ. 00.01 – «Ընդհանուր հոգեբանություն, հոգեբանության տեսություն և պատմություն, անձի հոգեբանություն» մասնագիտությամբ հոգեբանական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսությունը հաջող պաշտպանության դեպքում համապատասխանում է ԲՈԿ-ի պահանջներին, իսկ հեղինակն արժանի է հոգեբանական գիտությունների գիտական աստիճանի շնորհման:

Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի
հոգեբանության ամբիոնի վարիչ,
հոգ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

Ա.Ա. Բեբերյան

Նիստի քարտուղար

Ա. Ս. Բեբերյանի ստորագրությունը հաստատում էմ
Հայ - Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի գիտական քարտուղար,
բանասիրական գիտ. թեկն.

Ռ. Ս. Կասաբաբովա

22.07.2023